

สรุปและข้อเสนอนั้น

การสมรสเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ชาติที่ประกาศให้สังคมประจักษ์ว่าชายและหญิงจะได้ใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยาโดยมีความรัก ความกลมเกลียว ยอมรับธรรมนิยมประเพณี และกฎหมายเป็นเครื่องพันธนาการความสัมพันธ์ของคู่สมรสให้เป็นปึกแผ่น

การสมรสถือเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อสถาปครอบครัวขึ้น ซึ่งถือเป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุด และมีความสำคัญที่สุด ดังนั้นในแต่ละสังคมจึงให้ความสำคัญกับการสมรสโดยมีพิธีกรรมทางศาสนาและมีพิธีเฉลิมฉลองกันตามประเพณี ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ได้วิวัฒนาการจนมาสู่การกำหนดแบบของการสมรส (Formation of Marriage) ในสังคมปัจจุบันซึ่งประเทศที่ใช้ระบบกฎหมาย Common Law และ Civil Law ส่วนใหญ่จะกำหนดแบบการสมรสในประการสำคัญ คือ มีการจดทะเบียน มีการบันทึกเป็นหลักฐาน หรือใบอนุญาตรับรองการสมรส (Registration, license) การกำหนดรูปแบบการสมรสโดยมีหลักฐานทางทะเบียนหรือโดยการจดทะเบียนสมรสนี้เพื่อให้คนในสังคมได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างเดียวกัน และพร้อมทั้งกำหนดสิทธิและหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกัน ซึ่งรัฐจะได้ให้ความคุ้มครอง ดังปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัวของไทย

อย่างไรก็ตามการสมรสเป็นสิทธิส่วนตัวที่เกิดจากความสมัครใจ และความยินยอมของชายหญิงที่จะมาร่วมชีวิตการเป็นสามีภรรยาฉัน รัฐส่วนใหญ่จึงมิได้บังคับให้ชายหญิงที่ประสงค์จะอยู่กินฉันสามีภรรยาฉันต้องจดทะเบียนสมรส เพียงแต่กำหนดว่ารัฐจะยอมรับรู้ความเป็นสามีภรรยากี่แต่เฉพาะผู้ที่จดทะเบียนสมรสเท่านั้น ดังนั้นการที่ชายหญิงจะเลือกวิธีการสมรสตามที่กฎหมายกำหนดแบบให้หรือไม่จึงเป็นเรื่องความพอใจ สมัครใจ โดยที่รัฐไม่กำหนดบทลงโทษ ดังนั้นแม้จะมีการสมรสตามพิธีทางศาสนา มีการอยู่ร่วมกันในฐานะของสามีและภรรยา มีบุตรด้วยกัน แต่ไม่มีการจดทะเบียนสมรสก็ไม่ถือว่าเป็นการสมรสตามความหมายของกฎหมาย แต่เรียกว่าเป็นการอยู่กินฉันสามีภรรยาโดยไม่จดทะเบียนสมรส

ปัจจุบันประเทศไทยในยุโรปตะวันตกและประเทศที่พัฒนาแล้วจำนวนชายหญิงที่มีความสัมพันธ์กันในแบบที่เรียกว่า การอยู่กินฉันสามีภรรยาโดยไม่จดทะเบียนสมรสมีจำนวนสูงขึ้น และมีแนวโน้มที่จะเป็นอยู่ต่อไปเนื่องจากสาเหตุหลายประการที่สำคัญได้แก่ ความไม่พอใจที่จะต้องยอมรับผลทางกฎหมายตามที่รัฐกำหนด ในเรื่องของการอุปการะเลี้ยงดูกัน การจัดการทรัพย์สิน ซึ่งกำหนดวิธีการบางประการ ทำให้เกิดความไม่สะดวก ไม่คล่องตัว เช่น การทำนิติกรรมสัญญา จะต้องได้รับความยินยอมจากอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น และในเรื่องการหย่า ก็จะต้องมีวิธีการที่ยุ่งยาก และเสียค่าใช้จ่ายสูง โดยเฉพาะกรณีที่ใช้การหย่าโดยความสมัครใจของอีกฝ่ายหนึ่ง การที่จะต้องจ่ายค่าเลี้ยงชีพ การแบ่งทรัพย์สิน ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังมีสาเหตุจากแนวความคิดในเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศได้เปลี่ยนแปลงไปโดยการยอมรับความคิดเรื่อง การหย่า การมีบุตรโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ความสัมพันธ์ทางเพศขึ้นอยู่กับความพอใจเป็นหลัก ต้องการมีช่วงเวลาการทดลองอยู่ร่วมกัน

สำหรับในประเทศไทย แม้ว่าจะยังไม่มีการศึกษาที่ชัดเจนว่า จำนวนผู้ที่อยู่กินฉันสามีภรรยามีจำนวนมากน้อยเพียงใด หรือมีกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม มีแนวคิดหรือทัศนคติต่อความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวอย่างไร แต่ก็เชื่อได้ว่าเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยเช่นกัน

การอยู่กินร่วมกันฉันสามีภรรยาโดยไม่มีการสมรสนั้น แม้ว่าจะจะเป็นสิ่งที่ชายหญิงสมัครใจที่จะเลือกรูปแบบวิธีการสมรสที่จะเห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ตนในบางประการ แต่ในอีกทางหนึ่ง การอยู่กินฉันสามีโดยไม่ทำตามแบบที่กฎหมายกำหนดมีผลทั้งต่อรัฐ คู่สมรส และบุตรด้วย ดังนี้

1. กระทบต่อนโยบายของรัฐในเรื่องการสมรส รัฐจำเป็นต้องกำหนดนโยบายหรือหลักการเกี่ยวกับการสมรสเพื่อประโยชน์ต่อคู่สมรส และสังคมส่วนรวม ได้แก่ หลักเกณฑ์เกี่ยวกับอายุของคู่สมรส เพื่อให้คู่สมรสมีความเป็นผู้ใหญ่ (mature) เพียงพอในการรับผิดชอบต่อครอบครัว หลักเกณฑ์เกี่ยวกับความยินยอมของคู่สมรส หลักเกณฑ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสายโลหิตของคู่สมรสโดยมิให้มีการสมรสระหว่างชายหญิงที่เป็นญาติกันทางสายโลหิตสมรสกัน ก็เพื่อให้ประยาการของรัฐมีคุณภาพแข็งแกร่ง สติปัญญาดี และมิให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยภายในครอบครัว หลักเกณฑ์เกี่ยวกับการสมรสซ้อนซึ่งบัญญัติห้ามมิให้ชายหญิงที่มีคู่สมรสแล้วทำการสมรสอีก เพื่อป้องกันมิให้มีการละเลยหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว หรือมิให้ไปป้อนทุนหรือทำลายสถาบันครอบครัวที่มีอยู่แล้ว

นโยบายของการล้มรลดังกล่าวรัฐสามารถควบคุมได้เมื่อคู่ล้มรลร้องขอ
จดทะเบียน เจ้าหน้าที่ก็จะสามารถตรวจสอบให้การล้มรลเป็นไปตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวได้
ดังนั้นหากฝ่ายหญิงไม่มาขอจดทะเบียนล้มรลแล้วก็เป็นโอกาสให้ฝ่ายหญิงนั้นฝ่าฝืนนโยบายของ
รัฐในเรื่องหลักเกณฑ์การล้มรลได้ง่าย

2. ผลกระทบต่อตนเอง นโยบายของรัฐในเรื่องการล้มรลที่กำหนดไว้ในบท
บัญญัติกฎหมายนอกจากเงื่อนไขของการล้มรลที่เกี่ยวข้องกับความล้มปรนธ์ของการล้มรลแล้ว
ยังกำหนดถึงผลที่จะได้รับการล้มรลที่รัฐจะให้ความคุ้มครองในความสัมพันธ์ส่วนตัวและความ
สัมพันธ์ทางทรัพย์สินตลอดจนสิทธิและหน้าที่ของสามีภรรยา ซึ่งครอบคลุมถึงหน้าที่ในการอุปการะ
เลี้ยงดูกัน ทรัพย์สินระหว่างสามีภรรยา มรดก และการละเมิด เป็นต้น

การที่ฝ่ายหญิงอยู่กินร่วมกับสามีภรรยาโดยไม่มีการล้มรลหรือโดยไม่จดทะเบียน
สิ่งถือเป็นกรณีที่ไม่ทำตามแบบที่กฎหมายกำหนดแล้ว กฎหมายก็จะไม่คุ้มครองให้ฝ่ายหญิงผู้นั้น
ได้รับการประกันถึงสิทธิและหน้าที่ดังกล่าวได้ นอกจากนี้ก็จะให้หลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องบาง
ประการมาปรับใช้ เช่น นำหลักในเรื่องหุ้นส่วนและหลักกรรมสิทธิ์รวมมาปรับใช้กับกรณีการ
ขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพย์สิน

3. ผลกระทบต่อบุตร บุตรที่เกิดจากความสัมพันธ์สามีภรรยาโดยไม่มีการ
จดทะเบียนล้มรล กฎหมายถือว่าเป็นบุตรที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายของฝ่าย ทำให้บุตรไม่ได้รับสิทธิ
บางประการ เช่น ค่าอุปการะเลี้ยงดูจากบิดา มารดา การใช้นามสกุล การรับมรดก เป็นต้น
ยกเว้นแต่กรณีที่บิดาให้การรับรองหรือทำให้เป็นบุตรชอบด้วยกฎหมาย สิ่งเหล่านี้อาจจะสร้าง
ปัญหาและความยุ่งยากแก่เด็ก

จากการศึกษามาทั้งหมด รัฐบาลประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าในระบบ Common Law
หรือ Civil Law ก็จะทำให้สักระกันแก่การล้มรลที่มีการจดทะเบียนล้มรลเท่านั้น มีบาง
ประเทศในระบบ Common Law ที่ยอมรับและให้สิทธิบางประการแก่ฝ่ายหญิงที่อยู่กินร่วมกัน
โดยไม่จดทะเบียนล้มรล แต่การที่ฝ่ายหญิงจะได้สิทธิเช่นนั้นจะต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์
ดังต่อไปนี้ คือ

1. การอยู่กินฉันสามีภริยาโดยไม่มีการจดทะเบียนสมรส จะต้องมีลักษณะเป็นครอบครัว กล่าวคือ มีการอุปการะเลี้ยงดูกันโดยเปิดเผย มีระยะเวลาของการอยู่กินร่วมกันยาวนานพอสมควร ซึ่งควรจะเป็นอย่างน้อย 1 - 2 ปีขึ้นไป รวมทั้งการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์และการใช้ทรัพย์สินร่วมกัน
2. การอยู่กินฉันสามีภริยากันนี้ต้องมีลักษณะที่ไม่ผิดกฎหมายและไม่เป็นการฝ่าฝืนต่อนโยบายของรัฐในเรื่องการสมรส เช่น ต้องไม่เป็นการสมรสซ้อน การสมรสระหว่างญาติสืบสายโลหิต หรือการสมรสระหว่างบุตรบุญธรรม และผู้รับบุตรบุญธรรม เป็นต้น
3. ลักษณะของการคุ้มครองสิทธิและประโยชน์แก่ชายหญิงที่อยู่กินร่วมกันฉันสามีภริยา จะไม่ให้สิทธิดีไปกว่าชายหญิงที่มีการสมรสตามกฎหมาย

การอยู่กินฉันสามีภริยาได้ก่อให้เกิดผลกระทบ 3 ประการ คือ กระทบต่อนโยบายของรัฐ ต่อตนเอง และต่อบุตร ดังนั้น จึงปรากฏว่า ประเทศทั้งหลายไม่ว่าในระบบ Common Law หรือ Civil Law ต่างก็ถือว่าการจดทะเบียนสมรสเป็นสิ่งจำเป็นและใช้ระบบส่วนตัวเดียวเมียเดียวเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้น ประเทศมุสลิมบางประเทศที่ยอมให้ชายมีภริยาได้หลายคน

สำหรับผู้ที่อยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยาโดยไม่จดทะเบียนสมรสในประเทศที่ใช้ระบบ Common Law บางประเทศ เช่น ในมลรัฐนิวเซาท์เวลส์ ออสเตรเลีย และบางมลรัฐในสหรัฐอเมริกา ยอมให้สิทธิบางประการภายใต้เงื่อนไขว่าชายหญิงผู้นั้นจะต้องอยู่กินโดยเปิดเผย ไม่ฝ่าฝืนเงื่อนไขการสมรส สิทธิที่ได้รับจะเป็นสิทธิในทางทรัพย์สิน เช่น ให้แบ่งทรัพย์สินที่ท้าวหาได้ร่วมกันอย่างหุ้นส่วน ให้สิทธิรับมรดกในกรณีที่ไม่มียากอื่น หรือให้สิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนจากบุคคลภายนอกที่กระทำละเมิดต่อผู้ที่ตนอยู่กินด้วยฉันสามีภริยาจนถึงแก่ความตาย เป็นเหตุให้ตนขาดไร้อุปการะ หรือสิทธิเรียกค่าเลี้ยงชีพเมื่อความสัมพันธ์ฉันสามีภริยาได้สิ้นสุดลง

เป็นที่น่าสังเกตว่าประเทศที่มีแนวโน้มในการยอมรับรัฐและให้สิทธิแก่ชายหญิงที่อยู่กินร่วมกันฉันสามีภริยาโดยไม่จดทะเบียนสมรสมักจะเป็นประเทศที่ใช้ระบบ Common Law และประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งเน้นระบบการสมรสแบบตัวเดียวเมียเดียว

โดยเคร่งครัด และการหย่าร้างทำได้โดยยากซึ่งต่างจากสังคมไทย ดังนั้นการที่จะนำกฎหมาย และข้อเสนอนี้มาใช้ในการแก้ไขกฎหมายของประเทศเหล่านั้นมาใช้กับประเทศไทยจึงอาจไม่เหมาะสม เนื่องจากมีสภาพสังคมที่ต่างกัน

สำหรับประเทศไทย ศาลไทยยอมรับให้ชายหญิงที่ได้จดทะเบียนสมรสมีสิทธิในการขอแบ่งทรัพย์สินที่ช่วยกันหามาหาได้อย่างหุ้นส่วนเท่าเทียม สำหรับบุตรที่เกิดจากความสัมพันธ์ดังกล่าวซึ่งถือเป็นบุตรนอกสมรส ถ้าหากบิดามีพฤติการณ์แสดงออกรับรองว่าเป็นบุตรก็ทำให้บุตรนอกกฎหมายนั้นมีสิทธิได้รับมรดกของบิดาได้ ส่วนปัญหาที่ว่าชายหญิงคู่หนึ่งควรจะมีสิทธิได้รับมรดกของกันและกันหรือไม่ในกรณีที่ผู้ตายไม่มีทายาทอื่น ดังเช่น กฎหมายของออสเตรเลีย และฝรั่งเศสนั้น ผู้เขียนเห็นว่า การให้สิทธิเช่นนี้หากจะนำมาใช้กับประเทศไทยจะไม่เหมาะสม เพราะระบบกฎหมายไทยเคารพความเป็นอิสระในการแสดงเจตนาของเจ้ามรดก ชายหญิงที่อุปการะเลี้ยงดูกันสนลำมีภริยากันสามารถทำนิติกรรมยกทรัพย์สินของตนให้แก่กันและกันได้โดยไม่มีข้อจำกัดว่าต้องกันส่วนให้ทายาทตามกฎหมาย เพราะฉะนั้นไม่จำเป็นต้องนำหลักของกฎหมายต่างประเทศดังกล่าวมาใช้กับประเทศไทย

อย่างไรก็ดี ปัจจุบันมีกฎหมายไทยมีแนวโน้มที่จะให้สิทธิแก่ผู้ซึ่งอุปการะเลี้ยงดูหรืออยู่ในอุปการะเลี้ยงดูของลูกจ้าง หรือของข้าราชการบำนาญตามกฎหมาย 2 ฉบับ คือ

1. ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยว่าด้วย การคุ้มครองแรงงาน ลงวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2515 ในข้อ 50 ที่กำหนดให้ผู้อยู่ในความอุปการะของลูกจ้างที่ประสบอันตราย หรือเจ็บป่วยถึงแก่ความตายให้เป็นผู้มีสิทธิได้รับเงินทดแทนจากนายจ้างในกรณีที่ผู้ตายไม่มีบิดามารดา ลำมีหรือภริยา และบุตร

2. ตามพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญข้าราชการ พ.ศ. 2494 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2526 ได้บัญญัติไว้บุคคลที่เป็น ทายาท คือ บุตร ลำมีหรือภริยา บิดามารดา หรือบิดา หรือมารดาที่มีชีวิตอยู่ มีสิทธิได้รับบำนาญพิเศษ แต่ถ้าไม่มีทายาทผู้ที่มีสิทธิได้รับบำนาญพิเศษดังกล่าวแล้ว ให้บุคคลซึ่งเจ้ากระทรวงพิจารณาเห็นว่า มีหลักฐานแสดงว่าเป็นผู้อยู่ในความอุปการะ หรือเป็นผู้อุปการะ เป็นผู้รับบำนาญพิเศษตามส่วนที่เจ้ากระทรวงจะได้กำหนดให้

ซึ่งจากกฎหมายทั้งสองฉบับก็ถือว่าเป็นน่าจะเป็นกรณีที่กฎหมายไทยให้ความคุ้มครองอย่างเพียงพอแล้วสำหรับผู้อยู่กินร่วมกันฉันสามีภรรยา โดยไม่จดทะเบียนสมรส

อย่างไรก็ตามเพื่อเป็นการส่งเสริมนโยบายของรัฐที่มุ่งเน้นให้มีการสมรสตามกฎหมาย และขณะเดียวกันเพื่อศึกษาถึงแนวโน้มนโยบายและทัศนคติของประชาชนเกี่ยวกับการอยู่กินฉันสามีภรรยา อันจะเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของรัฐด้านการสมรส จึงมีข้อเสนอแนะในการดำเนินการเพิ่มเติม ดังนี้

1. รัฐควรจะได้ดำเนินการให้สำนักทะเบียนกลาง ซึ่งเป็นศูนย์กลางในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการจดทะเบียนสมรส นำเอาระบบคอมพิวเตอร์มาใช้ในการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพการสมรส² ให้สามารถตรวจสอบได้รวดเร็วยิ่งขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาที่มีการจดทะเบียนสมรสซ้อน ซึ่งจะทำให้นโยบายของรัฐเกี่ยวกับเรื่องนี้มีผลในทางปฏิบัติมากขึ้น เพราะปัจจุบันการตรวจสอบสถานภาพการสมรสโดยเฉพาะของฝ่ายชายทำได้ยาก

2. ข่าวยิงที่อยู่กินฉันสามีภรรยาด้วยกันโดยไม่จดทะเบียนในชนบทที่ห่างไกลนั้น ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากความไม่สะดวกของการเดินทาง ดังนั้นเจ้าหน้าที่ของรัฐด้านงานทะเบียนควรได้มีการให้บริการเคลื่อนที่ด้านงานทะเบียนสมรสให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนเหล่านี้

3. การไม่จดทะเบียนสมรสอาจเนื่องมาจากความไม่รู้ไม่เข้าใจถึงนโยบายของรัฐ และผลทางกฎหมายซึ่งจะช่วยคุ้มครองความสัมพันธ์ในทางล่วงตัวและทรัพย์สิน รวมถึงสิทธิและหน้าที่ที่เกิดจากการสมรส ดังนั้นรัฐจึงควรจัดให้มีการประชาสัมพันธ์ทุกรูปแบบให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจมากขึ้น

4. ปัจจุบันยังไม่มีข้อมูลยืนยันชัดเจนถึงประมาณการของจำนวนผู้อยู่กินร่วมกันโดยมิได้มีการจดทะเบียน ดังนั้นจึงสมควรได้มีการสำรวจและจัดทำสำมะโนการจดทะเบียนสมรส เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการวางแผน งบประมาณ และประชาสัมพันธ์ให้มีการจดทะเบียนสมรส

5. สมควรได้มีการศึกษา วิจัย เพื่อวัดความรู้และทัศนคติของประชาชนในกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ว่ามีความรู้ความเข้าใจ และความเห็นในเรื่องการสมรสโดยจดทะเบียนสมรส และโดยไม่จดทะเบียนสมรส เพื่อเป็นแนวทางให้นักกฎหมายได้ทราบแนวโน้มนโยบายความคิดเห็นของสังคมในปัจจุบันเกี่ยวกับการสมรสเพื่อหาทางปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมต่อไป